

Oponentský posudek diplomové práce Bc. Veroniky Ungrové

Řeč otců orientovaná na dítě v českojazyčném prostředí

Hodnocení podle kritérií ÚČJTK (https://ucjtk.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/57/2021/06/Posudky_zaverecnych_praci-1.pdf, cit. 4. 8. 2023):

1. Koncepce práce

Autorka pro svou diplomovou práci zvolila zajímavé a v českém kontextu zatím opomíjené téma. Celková koncepce práce je dobře promyšlená a provedený výzkum je v řadě ohledů zajímavý, v práci se však zároveň bohužel objevuje i množství nedostatků různého typu (viz též další části posudku).

Úvodní teoretické části zdařile shrnují dosavadní poznatky o řeči orientované na dítě a jejich různých aspektech, včetně možných rozdílů mezi řečí otců a matek. Tyto části jsou dobře zacíleny k tématu autorčina výzkumu a odpovídajícím způsobem budují základní argumentační strukturu práce. Autorka na shrnuté poznatky následně vhodně navazuje předpoklady svého výzkumu. Doporučila bych do úvodních částí přidat ještě shrnutí poznatků o komunikaci matek a otců s dívkami a s chlapci, které by posloužilo jako opora při rozhodování, nakořik může mít pohlaví dítěte vliv na řeč orientovanou na dítě u každého z rodičů a zda je možné komunikační situace s různými kombinacemi pohlaví u rodičů a dětí zkoumat společně (jak to činí i autorka ve svém výzkumu), nebo by je bylo lepší nejdříve prozkoumat samostatně.

Závěry práce adekvátně navazují na stanovené výchozí předpoklady i na provedený výzkum. V závěrečné diskusi by mohlo být vhodné ještě zvážit, nakořik mohl mít na podobu řeči orientované na dítě vliv věk dětí a jejich jazykové/komunikační kompetence a zda by u dětí starších, než jsou děti, které se účastnily výzkumu, nebyly třeba některé rysy jiné, protože řeč orientovaná na dítě má tendenci přizpůsobovat se v některých rysech kompetenci dětí. Také by v tomto kontextu bylo vhodné věnovat pozornost případným rozdílům v komunikaci s nejmladšími (3,5 měsíce) a nejstaršími (10,5 měsíce) dětmi ve výzkumu, protože děti ve věku 3,5 měsíce a 10,5 měsíců obvykle disponují dosti různými komunikačními kompetencemi a i jejich vystupování jako komunikačních partnerů bývá různé. Mám pochybnosti o navrhovaném využití MLU u dospělých v návazných výzkumech (s. 67–68), protože se typicky využívá jen do jistého stupně vývoje a jisté komplexnosti výpovědi. Volila bych spíše jiné způsoby měření komplexnosti výpovědi dospělých. Také bych při návazném výzkumu doporučila zkoumat i jiné druhy komunikace, zejména asi komunikaci spontánní, v přirozeném prostředí.

Z textu práce je patrné, že autorka se snaží o přiměřené vymezení důležitých termínů (srov. např. kap. 2.2) a že také vhodně vyřešila řadu případů neustálených českých ekvivalentů termínů cizojazyčných. V práci však přesto různé nedostatky v oblasti terminologie zůstaly. Termíny se někdy střídají, např. i přes velmi vhodné rozhodnutí používat termín *řeč otce* nebo *řeč matky orientovaná na dítě* se objevuje i *otcovská řeč* (s. 20) a (potenciálně víceznačné) *mateřská řeč* (např. s. 23), *mateřská IDS* (např. s. 18) nebo *mateřská řeč orientovaná na dítě* (s. 20). Není odlišeno *osvojování* a *učení (se)* jazyku, vztah mezi termíny *registr* (s. 15), *specifický styl řeči* (s. 17) a *způsob IDS* (s. 21). Není jasný obsah termínů *slovesné opisy* (s. 15)

nebo *explicitní oprava* (s. 15). Autorka mohla uvést i český ekvivalent *attachment theory* (s. 18). V případě *poruchy hláskování* (s. 27) by asi v českém kontextu bylo vhodnější uvažovat o termínu dysortografie, popř. i dysgrafie. Osobně bych místo *eufemizace* volila termín jiný, neboť eufemismus je v našem kontextu spojován se „zmírňováním“ tabu, což není případ řeči orientované na dítě. Pod termín eufemizace navíc může být problematické zahrnout některé prostředky zhrubělé, které se v řeči orientované na dítě mohou také objevit (dle autorčiných zmínek tomu tak bylo i ve zkoumaném materiálu) a mohou mít i podobné funkce. (Pozornost by bylo dobré věnovat také otázce, nakolik je zdrobňování možné spojovat se „zjemňováním“, neboť v kontextu komunikace s dětmi fungují v řadě případů deminutivní prostředky jako prostředky neutrální.) Místo *sebeoslovení* bych volila spíše nějaký termín typu *reference k sobě*, jak je to např. na s. 61 (v textu je překlep *refernece*), protože mluvčí sám sebe ve zkoumaném materiálu (podobně jako v jiných typech komunikace) asi většinou neoslovuje, ale spíše k sobě odkazuje. (B)

2. Metodologie a zpracování dat

Základní koncepce výzkumu je dobře promyšlená a výzkumné metody jsou vhodně zvoleny s ohledem na stanovené cíle. Za cenné pokládám zvláště rozhodnutí srovnávat jak řeč matek a otců mezi sebou, tak také řeč každého z rodičů v situaci komunikace s dítětem a komunikace s dospělým, i když navozená komunikace s dospělým administrátorem se jeví jako poněkud méně typický příklad komunikace dospělých osob. Kladně hodnotím velikost a složení zkoumaného vzorku, na diplomovou práci jde o dosti rozsáhlý materiál. Kladně hodnotím rovněž rozhodnutí zaměřit analýzu na jasně vymezený soubor jevů, vhodný je i jejich výběr (vybrané slovní druhy, ale i vybrané jevy na úrovni pragmatiky). Oceňuji úsilí o systematickosti analýzy. Řadu výsledků práce pokládám za zajímavé, i když osobně pokládám za hlavní přínos práce spíše části kvalitativní, jako je např. zmapování druhů citoslovcí nebo sledování funkcí vybraných prostředků, které poskytují plastický obraz sledovaných jevů, než výsledky spojené s kvantitativním zpracováním sledovaných jevů, neboť v prezentaci těchto výsledků se objevují jisté nedostatky (viz dále).

Autorka zmiňuje, že nahrávky vznikly původně pro jiný projekt (kap. 3.1.3), pro diplomovou práci by proto bylo dobré explicitně uvést, jaký je autorčin podíl na zpracování (přepisu) nahrávek, zejména zda je sama přepisovala a jaký k tomu použila systém. Sávající formulace v práci jsou také, pokud jde o přepis, poněkud rozporné – na s. 30 se uvádí, že *Nahrávky byly anotovány v programu Praat*, ale zásady přepisu už nejsou blíže představeny, a na s. 64 se zároveň píše, že *Z tohoto důvodu je také nemožné nahrávky přepisovat a uveřejňovat. Neboť v nich zaznívají citlivá témata.*

Za nedostatečné pokládám vymezení zkoumaných slovních druhů (substantiva, adjektiva, slovesa) jen pomocí kritéria sémantického (kap. 3.1.3 aj.). Třídění slovních druhů je v českém kontextu obvykle založeno na více kritériích (typicky jde o kombinaci kritéria sémantického, morfologického a syntaktického), protože použití pouze sémantického kritéria na vymezení jednotlivých slovních druhů nestačí. Např. vymezíme-li adjektiva jako slova *označující určitou vlastnost či příznak osoby, místa nebo předmětu* (s. 31, jako zdroj je uveden Karlík & Caha, 2017), pak tato definice může zahrnout např. slova *rychlý* i *rychlost*, protože obojí označuje „vlastnost“ (*rychlé auto, rychlost auta*), ovšem první slovo je obvykle pokládáno za adjektivum

a druhé za substantivum. Autorka sama přitom evidentně při analýze z vícekritériálního systému vymezení slovních druhů vychází.

V práci chybí vysvětlení, jak bylo postupováno v případě některých méně běžných nebo nejednoznačných případů, jakou jsou např. víceslovné jednotky (srov. např. již *citrónová kůra* v podnětovém materiálu) a prvky hanlivé či vulgární (např. s. 50). Není také uvedeno, jak bylo vymezeno *opakování* (srov. např. případy, kdy rodič opakuje svou vlastní výpověď nebo její část, versus případy, kdy opakuje po dítěti) nebo *tázací věty* (3.2.2.5 jde primárně o jisté formy výpovědí, a to se strukturou věty, nebo autorka zvažovala i méně typické struktury s funkcí otázky? Srov. např. příklad *Jo?* na s. 56). Není také popsáno, jak byly vymezeny hranice citoslovcí, zejména jde o odlišení citoslovcí od jevů, jako jsou např. zvuky hezitační.

Je škoda, že autorka do textu nevložila více souvislých příkladů z analyzovaného materiálu. Pro posouzení některých jevů, jako je slovosled (viz otázka rématu na s. 35) nebo funkce otázek je jistý širší kontext potřeba; v současné podobě musí čtenář autorce často důvěřovat, že analýza je odpovídající, neboť nemůže doklady sám posoudit. (Často by stačilo použít jen anonymizované kratší ukázky několika sousedních výpovědí z komunikace s dětmi, pokud komunikace s dospělým pro to nebyla vhodná, jak autorka uvádí na s. 65.)

Pokud jde o prezentaci výsledků výzkumu, oceňuji organizaci výkladu po jednotlivých sledovaných jevech, souhrnné tabulky i slovní souhrny zjištěných údajů doplněné diskusí. Doporučila bych však jisté úpravy, které by výsledky učinily přesvědčivější:

- Při interpretaci dat a prezentaci výsledků v podobě absolutních hodnot (např. počet substantiv, adjektiv atd. u jednotlivých skupin mluvčích) by bylo dobré zohledňovat také celkovou délku projevu (např. v počtech vyprodukovaných slov?), aby bylo zřejmé, že vyšší množství nějakého jevu není dáno jen/především tím, že nějaký projev byl delší. (Autorka se sama tohoto problému dotýká letmo v závěru, kap. 3.3.2.)
- Při uvádění počtů výskytů různých slovních druhů v analytické části i tabulkách není příliš zřejmé, zda se číselné údaje týkají „typů“, nebo „tokenů“, tj. zda jde o počet různých lexémů, nebo zda se počítá každý výskyt jisté jednotky, a to i opakovaný.
- Nejsem příliš přesvědčena o užitečnosti použitých koláčových grafů tak, jak jsou v současnosti vypracovány. Doporučila bych k jednotlivým výsečím ještě přidat číselné údaje, aby čtenář tyto údaje nemusel hledat v textu nebo je odhadovat. Také nepokládám za nejvhodnější spojovat v některých grafech (např. graf 5 a 6) všechny údaje o matkách, otcích, IDS a ADS do jednoho celku, když se analýza zaměřuje na a) srovnání IDS u otců s IDS u matek, b) IDS a ADS u otců a c) IDS a ADS u matek, nikoli na výskyt zkoumaných prostředků v analyzovaném materiálu jako celku.
- Ve shrnující kap. 3.3 nerozumím tomu, z jakých údajů vycházejí informace o procentuálních rozdílech ve výskytu jistých jevů u matek a otců, nebo možná správně nerozumím daným formulacím. Např. o oslovení dítěte a přezdívkách je na s. 61 uvedeno: *Rozdíl v používání jména v IDS činí o 2 % u matek více než u otců. V průměru však rodiče oslovovali jménem dítě v obou případech stejně. Přezdívky jsou o něco viditelnější u otců, a to o 12 %.* Tabulka s výsledky (s. 34 a příloha s. 85) ale uvádí, pokud jí dobře rozumím, že otcové v IDS použili 152krát jméno, 32krát přezdívku, což představuje 83 % a 17 % výskytů; celkem jde o 184 případů oslovení dítěte jménem nebo přezdívkou. U matek v IDS se pak objevilo 157krát jméno a 25krát přezdívka, což představuje 86 % a 14 % výskytů; celkem jde o 182 oslovení dítěte některým z uvedených prostředků. V údajích v tabulkách

také vidím, že průměrný počet použití oslovení byl u matek i otců v IDS 13, což odpovídá prostřední větě z výše uvedené citace. Není mi však zřejmé, z čeho vychází formulace o rozdílech o 2 % a 12 %.

- Některé formulace v kap. 3.3 jsou také nepřesné – např. v části o pokládání otázek autorka uvádí: *Průměrná hodnota a medián od sebe nejsou u otců ani u matek příliš vzdálené* (s. 62), přičemž není zřejmé, mezi kterými údaji má „vzdálenost“ být. V tabulce s údaji o tázacích větách (s. 85) je medián u matek i otců stejný (vždy 47), a pokud by mělo jít o „vzdálenost“ mezi průměry a mediány, tak ta je menší u matek (průměr 51, medián 47), ale zdá se relativně výrazná u otců (průměr 63, medián 47).
- V případě malého počtu výskytů nemusí být prezentace rozdílů ve stávající formě příliš vhodná a může působit až nechtěně komicky – např. na s. 59 je nejdříve uvedeno: *Rozdíl přichází až s mírou eufemizace, v níž u přídavných jmen v IDS dominují proti mužům ženy, a to o 88 procent*. Vzápětí však autorka sama připouští, že jde o malé počty (*Je nutné dodat, že se v případě eufemizovaných přídavných jmen jedná o jednotlivosti (za obě pohlaví se celkem jedná o 8 výskytů), avšak je nelze opomenout*. s. 59), dle tabulek (s. 83) jde o 1 případ u mužů a 7 u žen. (B–C)

3. Práce s odbornou literaturou

Diplomová práce se opírá o kvalitní výběr relevantní literatury. Práce s odbornou literaturou v hlavních principech odpovídá požadavkům na odborný text, autorka dokáže vhodně vybírat podstatné informace a vhodně je uspořádávat. Práce s odbornými zdroji však není vždy dostatečně přesná, a to jak v uvádění bibliografických údajů, tak někdy i v dalších aspektech.

Autorka u odkazů na zdroje parafrází uvádí vždy pouze příjmení autora a rok vydání. Ve všech případech, kdy odkaz nesměruje k celé publikaci, ale ke konkrétnímu místu v ní (a jichž je v práci značné množství), by však měla být uvedena i čísla stran. U delších parafrází, u nichž je odkaz uveden až na jejich konci, není někdy zřejmé, kde přebíraná část začíná.

Všimla jsem si také nepřesně uváděných parafrází a nepřesných informací o obsahu shrnovaných publikací. Nepřesné je např. autorčino vymezení obsahu *V českém prostředí se komunikaci dětí předškolního věku, a tedy i výzkumu řeči orientované na dítě, věnuje Ilona Bytešnicková (2012) a Lucie Saicová Římalová (2016)*, neboť obě publikace jsou pracemi přehledovými, které neprezentují vlastní výzkum řeči orientované na dítě autorek. Za nejzávažnější případ pokládám parafrázi na s. 8: *Častým stereotypem bývá tvrzení, že matky bývají pokládány za komunikanty dítě podporující, zatímco otcové bývají označováni za komunikanty náročnější, představující pro dítě určitou výzvu v jeho jazykovém vývoji, jelikož je v řeči otců orientované na dítě možné sledovat větší míru racionálnosti, zatímco u matek je patrná spíše emocionálnost* (Saicová Římalová, 2016). Uváděný zdroj však hovoří pouze o podporování a větší náročnosti, nikoli už o racionálnosti a emocionálnosti (srov. *Diskutovaným tématem jsou rovněž rozdíly mezi tím, jak s dětmi komunikují muži-otcové a ženy-matky – matky bývají pokládány za komunikanty dítě podporující, zatímco otcové bývají hodnoceni jako komunikační partneři náročnější, rysy řeči orientované na dítě je však možné nalézt v projevech matek i otců*, Saicová Římalová, L.: *Osvojování jazyka dítětem*. Praha: Karolinum 2016, s. 33–34). Autorčina parafráze tak zdroj dosti zkresluje. Zmíněné zkreslení je mi navíc osobně značně nepříjemné, protože implikuje, že ve skriptech rozšiřují stereotyp o větší „emocionálnosti“ žen a větší „racionálnosti“ mužů.

První autorkou publikace Papoušek a kol. (1987) je Mechthild Papoušek, tj. žena (s. 20). V jednom z výzkumů nejde o *velkoměsta Atlanta a Georgia v USA*, ale o jedno město (Atlanta ve státě Georgia). (C)

4. Formální úroveň práce

Formální úroveň v hlavních obrysech odpovídá požadavkům na diplomové práce. Text je logicky a přehledně uspořádán a obsahuje všechny očekávané části, včetně např. seznamu zkratk a grafů; přílohy jsou funkční. V textu však bohužel zůstalo množství nedostatků pravopisných (interpunkční, ve shodě přísudku s podmětem, ve skloňování zájmena *jenž* aj.), někdy i několik na jedné straně (např. s. 18, 22, 23). Text také obsahuje velké množství nedostatků stylizačních. Jde o formulace stylisticky neobratné, málo přesné, obtížně srozumitelné, s různými nedostatky ve větné stavbě, ve slovosledu, slovesné valenci, aj. Srov. např. *Lexikum pojmenovává spíše konkrétní slova než ta abstraktní* (s. 15, asi nejde o pojmenování slova, ale např. o pojmenování abstraktních a konkrétních pojmy?), *což otevírá problémový předpoklad ve vývojové psychologii, že...* (s. 18, není zřejmé, co je podmětem a co předmětem konstrukce), *preferovalo vokální rysy IDS než ADS* (s. 19, valence slovesa *preferovat*) nebo neobratné a obtížně srozumitelné formulace jako *V prvním experimentu jejich studie bylo dvanáct kojenců (ve věku 18–30 týdnů), kteří významně zpozorněli, když viděli videozáznam jak mužského mluvčího, tak ženské mluvčí, kteří mluvili řečí orientovanou na dítě (IDS), než na rozhovor zaměřený na dospělé (ADS)* (s. 19) nebo *Pozornost a preference starších kojenců pro řeč orientovanou na dítě před řečí orientovanou na dospělého, jak mužským, tak i ženským mluvčím byla předmětem výzkumu Pegg a kolegů (1992)* (s. 21). (C)

5. Celkové hodnocení

Diplomová práce Veroniky Ungrové splňuje požadavky kladené na tento typ kvalifikačních prací, **doporučuji** ji k obhajobě. I když hodnotím kladně řadu aspektů provedeného výzkumu a cením si zvoleného tématu i některých výsledků, při celkovém hodnocení diplomové práce musím přihlídnout k množství různých nedostatků, které bohužel v odevzdaném textu zůstaly. Navrhuji hodnocení *dobře*.

Praha 9. 8. 2023

doc. PhDr. Lucie Saicová Římalová, Ph.D.